

УДК 343.12

М.Ф. Сокиран, кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник, начальник
кафедри досудового розслідування Національної
академії внутрішніх справ

СЛІДЧИЙ-КРИМІНАЛІСТ ЯК УЧАСНИК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Розглянуто теоретичні та практичні питання участі слідчого-криміналіста у досудовому розслідуванні.

Ключові слова: досудове розслідування, слідчий, слідчий-криміналіст, спеціаліст-криміналіст.

Рассмотрены теоретические и практические вопросы участия следователя-криминалиста в досудебном расследовании.

The article deals with theoretical and practical questions of the investigator — criminalist participation in prejudicial inquiry.

Докорінні зміни у соціально-політичних та інших умовах життя суспільства і держави на сучасному етапі розвитку України створили передумови для реформування системи кримінальної юстиції у напрямі подальшої демократизації, гуманізації, посилення захисту прав і свобод людини відповідно до вимог міжнародних правових актів і зобов'язань нашої держави перед європейським і світовим співтовариством.

У межах реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів 19 квітня 2007 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до статті 112 Кримінального процесуального кодексу України», який набрав чинності 15 червня 2007 року [1]. Відповідно до положень цього Закону до підслідності органів досудового слідства Міністерства внутрішніх справ України перейшли злочини, передбачені ст. 115, 116, 117, 118, 119, 120, 137, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 152 Кримінального кодексу України [2]. Зазначені зміни кримінально-процесуального законодавства сприяли низці нововведень у нормативно-правовому забезпеченні органів досудового розслідування МВС України, одним з яких відповідно до наказів МВС України від 31.03.2008 р. № 160 «Про організацію діяльності органів досудового слідства Міністерства внутрішніх справ України» і від 15.06.2011 р. № 336 «Про проведення експерименту щодо апробації вертикальної системи підпорядкування слідчих підрозділів органів внутрішніх справ України» стало закріплення правового становища слідчого-криміналіста [3; 4]. Слід нагадати, що процесуальний статус слідчого-криміналіста, його процесуальні повноваження у нормах

Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України) 1960 року не закріплені.

Схожа ситуація склалася в Російській Федерації, де до кримінально-процесуального закону було введено нового суб'єкта кримінального процесу — слідчого-криміналіста, але без визначення норми, що передбачає його процесуальні повноваження, і за відсутності його у переліку учасників кримінального судочинства зі сторони обвинувачення [5; 6].

Новий КПК України (від 13 квітня 2012 року № 4651-VI) набрав чинності 20 листопада 2012 року, проте він не вирішив питання щодо процесуального статусу слідчого-криміналіста. Лише у відомчому наказі МВС України від 09.08.2012 р. № 686 визначено завдання слідчого-криміналіста і зміст його роботи [7; 8].

Результати аналізу функцій слідчого-криміналіста свідчать, що він не тільки надає практичну і методичну допомогу слідчим у розслідуванні тяжких і особливо тяжких злочинів (наприклад, під час проведення окремих слідчих та інших процесуальних дій), але й має право проводити окремі слідчі та інші процесуальні дії у складі слідчих груп у межах кримінального провадження. За результатами кожного огляду місця події за його участю у разі порушення кримінальної справи щодо вчинення злочину, розслідування якого беруть на контроль Міністерство внутрішніх справ і Генеральна прокуратура України, а також за письмовою вказівкою керівництва слідчого управління (відділу) ГУМВС, УМВС України він заводить контрольню-наглядову справу. Крім того, слідчий-криміналіст супроводжує розслідування такого злочину до прийняття остаточного рішення у справі, передбаченого кримінально-процесуальним законодавством України, для чого не рідше ніж один раз на місяць вимагає надання інформації про результати досудового слідства та вносить пропозиції щодо його вдосконалення.

Формування штату слідчих-криміналістів зумовлено можливістю залучення у будь-який час до процесу досудового розслідування (як на його початку, так і на певних етапах) найбільш підготовлених до криміналістичної діяльності осіб. Адже слідчий-криміналіст — це, по-перше, професіонал, що володіє знаннями в галузі криміналістики, а по-друге — посадова особа, наділена певними посадовими повноваженнями як учасник досудового розслідування, який згідно із законодавством проводить окремі слідчі (розшукові) чи інші процесуальні дії. У результаті (і це підтверджено особистим досвідом автора) безпосередня допомога висококваліфікованого криміналіста слідчому, що не має достатнього професійного досвіду у вирішенні складних криміналістичних завдань і може припуститися помилки, суттєво підвищує ефективність розслідування злочину.

Як відомо, у процесі досудового провадження дуже часто виникають питання, що потребують використання спеціальних знань з різних галузей науки, техніки, мистецтва або ремесла. У таких випадках слідчому доводиться звертатися за допомогою до спеціалістів, які володіють знаннями у цих галузях. У загальноприйнятому традиційному розумінні спеціальні знання — це знання, вміння та навички, якими володіє особа в результаті отримання нею спеціальної відповідної освіти чи досвіду практичної роботи у певній галузі [9, с. 199].

Загалом спеціальні знання можна поділити на спеціальні знання, які за своїм характером належать до правових, і спеціальні знання неправового характеру з

галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, що супроводжуються прикладними методиками їх застосування у слідчій практиці.

Спеціальні знання першої категорії використовуються слідчим самостійно або із залученням слідчого-криміналіста для надання кваліфікованої допомоги у вирішенні питань, які виникають під час проведення окремих, насамперед складних, слідчих (розшукових) дій.

Водночас під час проведення досудового розслідування слідчі або слідчі-криміналісти під час провадження слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій використовують свої знання як спеціалісти у галузі криміналістики для встановлення фактів, пов'язаних з подією кримінального правопорушення, та для їх фіксації у протоколах слідчих (розшукових) дій.

Як спеціалісти вони не є експертами, а отже, не надають документальних висновків про виявлені факти, на відміну від експертів-криміналістів чи експертів іншої спеціалізації. Їх оціночні висновки за встановленими фактами можуть лише пояснювати певні обставини кримінального правопорушення, допомагають висуненню різних версій і вказують напрям розслідування у кримінальному провадженні. Задля отримання висновку з питань, що виникли і потребують спеціальних знань для їх вирішення, слідчий або слідчий-криміналіст повинні винести постанову про призначення певного виду судової експертизи, висновок за результатами якої за законом має доказове значення.

Спеціаліст у галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, якого слідчий залучає для вирішення спеціальних питань, також не формулює і не оформляє висновок за результатами вивчення наданих йому матеріалів, його висновки мають попередній характер і фіксуються у протоколі тієї слідчої (розшукової) дії, в якій цей спеціаліст брав участь. Для отримання офіційного висновку спеціаліста слідчий зобов'язаний винести постанову про призначення судової експертизи, доручивши її проведення спеціалістові відповідного профілю. При цьому у процесуальному відношенні цей спеціаліст виконує доручене йому дослідження вже як експерт у галузі хімії, фізики або чи будь-якої іншої галузі спеціальних знань, за результатами дослідження формулює висновок, який має характер доказу.

Сьогодні потреба у висококваліфікованих слідчих-криміналістах суттєво загрожується через значну плінність кадрів у правоохоронних органах, зумовлену різними об'єктивними і суб'єктивними причинами, що призводить до значної кількості недосвідчених співробітників, які щойно розпочали службу, а це негативно позначається на якості проведення досудових проваджень та ефективності діяльності органів досудового розслідування МВС України.

Нині середній стаж на посаді слідчого в органах внутрішніх справ не перевищує 3—5 років. Через постійний значний «відтік» співробітників не встигає сформуватися «кістяк» слідчих з достатнім досвідом розслідування кримінальних правопорушень.

За даними МВС України, щороку слідчі підрозділи залишають понад 1 тис. слідчих, що перевищує кількість фахівців, яких готують вищі навчальні заклади МВС України. Так, лише упродовж 2010 року з органів внутрішніх справ звільнено 810 слідчих (8,3 % штатної чисельності слідчих підрозділів), у тому числі за власним бажанням — 386 (46,6 %), за негативними мотивами — 96 (11,8 %), за

сімейними обставинами — 8 (0,9 %). При цьому 269 (33,2 %) звільнених слідчих у слідчих підрозділах не прослужили й трьох років [10, с. 154].

Слід зазначити, що рівень підготовленості молодих слідчих, які закінчили вищі навчальні заклади не за слідчою спеціальністю, як зазначають керівники слідчих підрозділів, вкрай низький. Сьогодні здобуття вищої юридичної освіти не свідчить про набуття у процесі навчання ґрунтовних юридичних знань, у тому числі і з криміналістики, що зумовлено безліччю як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників, серед яких і рівень викладання, умови процесу навчання та багато інших. Зрозуміло, такий стан справ негативно позначається на якості досудового розслідування.

У зв'язку з набранням чинності новим КПК України на сьогодні слідчі підрозділи МВС України комплектуються із числа співробітників служби дільничних інспекторів міліції, оперативних підрозділів, а отже, особи, які виконують обов'язки слідчого, не мають досвіду слідчої практики, відтак розраховувати на належну ефективність їх роботи не доводиться — їм потрібен час і кваліфіковані наставники. У зв'язку з цим участь слідчого-криміналіста у провадженні окремих слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій певною мірою сприймається як вкрай необхідний захід, спрямований на покращення ситуації, що склалася у слідчій практиці.

Таким чином, можна дійти висновку, що введення посад слідчих-криміналістів у слідчих підрозділах органів внутрішніх справ зумовлено необхідністю допомоги початківцям, які не мають значного досвіду роботи на посаді слідчого. Слідчий-криміналіст, маючи спеціальну криміналістичну підготовку і володіючи спеціальними знаннями у галузі криміналістики (криміналістичної техніки, тактики і методики розслідування злочинів), може надати компетентну ефективну підтримку слідчому у вирішенні завдань криміналістичного характеру, які потребують використання спеціальних знань. Мало того, володіючи ґрунтовними знаннями з криміналістики і маючи значний досвід роботи з криміналістичною технікою, знаючи криміналістичну тактику і методику розслідування злочинів, слідчий-криміналіст, по суті, є наставником-методистом для слідчих-початківців. Однак проблема полягає в тому, що сьогодні таких фахівців недостатньо, тому постає питання спеціальної підготовки таких кадрів. Вирішити це питання можна шляхом організації підготовки слідчих-криміналістів, а саме додаткового навчання груп слідчих у спеціальних навчальних закладах відповідних відомств, а також використання інших форм навчання. Крім того, у спеціалізованих відомчих вищих навчальних закладах необхідно створити систему підвищення кваліфікації слідчих-криміналістів з отриманням ними свідоцтва «Слідчий-криміналіст».

Таким чином, введення посади слідчого-криміналіста має на меті покращення якісного складу слідчих підрозділів органів внутрішніх справ, що надасть можливість підвищити ефективність розслідування тяжких і особливо тяжких злочинів.

Проте для того, щоб слідчий-криміналіст мав чітко регламентовані законні повноваження, їх необхідно сформулювати і закріпити у відповідних статтях КПК України (як це викладено про слідчого та інших учасників кримінального судочинства). Тоді результати роботи, отримані під час розслідування кримінального провадження за його участю, будуть визнані судом та іншими учасниками кримінального судочинства законними і матимуть доказове значення. Чітка і повна

процесуальна регламентація діяльності учасників кримінального судочинства забезпечує їм на законній підставі можливість виконувати свої процесуальні повноваження, реалізовувати права і відповідально ставитися до своїх обов'язків.

Процесуальну діяльність слідчого-криміналіста у КПК України необхідно регламентувати з урахуванням специфіки його професійної підготовки для вирішення тих завдань розслідування у кримінальному провадженні, які потребують глибоких криміналістичних знань. Адже лише одного розділу у відомчому наказі, де визначено функції слідчого-криміналіста, замало для повноправної діяльності цього суб'єкта розслідування.

Процесуальну діяльність слідчого-криміналіста необхідно закріпити у тих самих статтях КПК України, в яких закріплено діяльність слідчого. Крім того, потрібно ввести окрему статтю, в якій визначити процесуальний статус слідчого-криміналіста у досудовому провадженні.

Список використаної літератури

1. Закон України від 19.04.2007 № 965 «Про внесення змін до статті 112 Кримінально-процесуального кодексу України» [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/965-16>.

2. Про організацію виконання вимог Закону України від 19.04.2007 «Про внесення змін до статті 112 Кримінально-процесуального кодексу України» № 965 : вказівка Генеральної прокуратури України і МВС України від 21.06.2007 № 61/611 [Електронний ресурс] / Офіційний Інтернет-портал Генеральної прокуратури України. — Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/file-downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=166650.

3. Наказ МВС України від 31.03.2008 № 160 «Про організацію діяльності органів досудового слідства Міністерства внутрішніх справ України».

4. Наказ МВС України від 15.06.2011 № 336 «Про проведення експерименту щодо апробації вертикальної системи підпорядкування слідчих підрозділів органів внутрішніх справ України» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://umdp.info/index.php?id=1314809946>.

5. *Федеральный Закон* от 2 декабря 2008 года № 226-ФЗ «О внесении изменений в Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации» [Электронный ресурс] / Официальный сайт компании «Консультант Плюс». — Режим доступа : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.-cgi?req=doc;base=LAW;n=82158;dst=100012>.

6. *Уголовно-процессуальный кодекс* Российской Федерации от 18.12.2001 № 174-ФЗ [Электронный ресурс] / Официальный сайт компании «Консультант Плюс». — Режим доступа : http://www.consultant.ru/popular/upkrf/11_1.html#p99.

7. *Кримінальний процесуальний кодекс* України від 13.04.2012 [Електронний ресурс] // Голос України. — 2012. — № 90–91. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

8. Наказ МВС України від 09.08.2012 № 686 «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України» [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1769-12>.

9. Кузьмичов В.С. Криміналістика : навч. посіб. / В.С. Кузьмичов, Г.І. Прокопенко ; за заг. ред. В.Г. Гончаренка та Є.М. Моїсєєва. — К. : Юрінком Інтер, 2001. — 368 с.

10. Татаров О.Ю. Удосконалення процесуального статусу слідчих як складова реформування системи кримінального судочинства / О.Ю. Татаров // Науковий вісник НАВС. — К., 2011. — № 4. — С. 154—163.